

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING HUDUDLARDA KRIMINOGEN VAZIYATNI YAXSHILASHDA HUQUQBUZARLIKLARNI BARVAQT OLDINI OLISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Qilichev Xayrulla Mamatovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kafedra boshlig'i,
podpolkovnik

Sheraliyev Muahammadqodir Xayrullo o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti, safdor
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17797601>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

profilaktika inspektori,
kriminogen vaziyat, barvaqt
profilaktika, xavf guruhi,
huquqbuzarliklar, jinoyatchilik,
tahlil, hamkorlik mexanizmi,
raqamlashtirish..

ABSTRACT

Ushbu maqolada profilaktika inspektorining hududlarda kriminogen vaziyatni yaxshilashda huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqotda jinoyatchilikning paydo bo'lish sabablari, xavf guruhiga mansub shaxslarni aniqlash va ular bilan individual profilaktik ishlar olib borish orqali kriminogen vaziyatni barqarorlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilingan. Shuningdek, profilaktika inspektorlarining axborot-tahlil faoliyati, mahalla, ta'lim, sog'liqni saqlash va jamoat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik mexanizmlari, raqamlashtirish va profilaktik tadbirlarni manzilli rejalashtirishni takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Ish natijalari hududlarda huquqbuzarliklarni kamaytirish, jinoyatchilikning oldini olish tizimini zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqish va profilaktika inspektori faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan..

Hozirgi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan huquqiy-ijtimoiy islohotlar tizimida jinoyatchilikka qarshi kurash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash va huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olish masalalari alohida ustuvorlikka ega. Ayniqsa, hududlarda kriminogen vaziyatning barqarorligini ta'minlashda profilaktika inspektorlari zimmasiga katta mas'uliyat yuklangan. Chunki mahalla, qishloq, turar-joy massivlari kabi aholi yashaydigan hududlarda huquqbuzarliklarning yuzaga kelishi ko'p hollarda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, oilaviy muhit, ishsizlik, ta'lim bilan qamrab olinmaganlik yoki migratsiya jarayonlari kabi omillar bilan bog'liq bo'ladi. Bunday holatda profilaktika inspektori huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlash, xavfli tendensiyalarni ilk bosqichdayoq sezish va ularning oldini olish bo'yicha manzilli chora-tadbirlarni amalga oshirishda hal qiluvchi subekt sifatida maydonga chiqadi.

Zamonaviy kriminologik tahlillar shuni ko'rsatadiki, jinoyatchilikning muayyan turlari hududlarda o'zgaruvchan dinamikaga ega bo'lib, ularning yuzaga kelishiga turli ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sir ko'rsatadi. Shu bois profilaktika inspektori faoliyati faqatgina

huquqbuzarlik sodir bo'lganidan keyin reaktiv choralar ko'rish bilan cheklanib qolmay, balki faol profilaktika, ya'ni barvaqt omilini aniqlash va zararli tendensiyalarni ilgari bartaraf qilish mexanizmlariga tayanadi. Bu esa to'g'ri va ilmiy asoslangan profilaktik chora-tadbirlarni rejalashtirish, xavf guruhiga mansub shaxslarni aniqlash va ular bilan individual ishlar olib borishni talab qiladi.

Profilaktika inspektori tomonidan amalga oshiriladigan barvaqt profilaktika jarayoni o'zida bir nechta bosqichlarni mujassam etadi. Birinchi bosqich — aholi, oilaviy muhit, ijtimoiy munosabatlar va hududdagi kriminogen holat to'g'risida to'liq va ishonchli ma'lumotlarni yig'ishdan iborat. Bu ma'lumotlar tahlil uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchi bosqich — tahlil natijasida xavf manbalari, huquqbuzarlik sodir etishi ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslar va ijtimoiy guruhlarni aniqlash. Uchinchi bosqich — ular bilan manzilli, individual profilaktik tadbirlarni olib borish, zarur hollarda ularni ijtimoiy rehabilitatsiya va adaptatsiya jarayonlariga jalb qilish. Bu mexanizmlar samarali tashkil etilgan taqdirda hududlarda kriminogen vaziyatni barqarorlashtirishga erishish mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, barvaqt profilaktikani samarali amalga oshirishda axborot-tahlil faoliyati katta ahamiyatga ega. Amalda profilaktika inspektorlari turli idoralardan keladigan ma'lumotlar bilan ishlab, ularni tahlil qiladi va umumiy kriminogen vaziyatni baholab boradi. Biroq ayrim hollarda ma'lumotlar tarqoq, yangilanish tezligi past, idoralar o'rtasida hamkorlik yetarli emas yoki umumiy elektron tizimlar integratsiyalashmagan bo'ladi. Bu esa profilaktikaning sifatini pasaytiradi. Shuning uchun zamonaviy raqamlashtirilgan ma'lumot bazalarini shakllantirish, idoralararo axborot almashinuvini yo'lga qo'yish va profilaktika inspektorlarini analitik platformalar bilan ta'minlash dolzarb vazifalardan sanaladi.

Masalan, jinoyatchilik raqamlarida keskin o'sish kuzatilayotgan hududlarda profilaktika inspektori aniq tahlil asosida xavfli nuqtalar — "kriminogen lokuslar"ni belgilab olishi, ularning sabablarini o'rganishi va maqsadli profilaktik tadbirlar ishlab chiqishi zarur. Bu tadbirlar jamoat tartibini kuchaytirish, aholi bandligini oshirish, ijtimoiy yordam ko'rsatish, yoshlar bilan ishlash, oilaviy nizolarni hal qilish, ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

Profilaktika inspektorini hududlarda kriminogen vaziyatni yaxshilashda huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olish mexanizmini takomillashtirish

O'zbekiston Respublikasida 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi va mahalla institutining rolini tubdan kuchaytirishga qaratilgan islohotlar doirasida kriminogen vaziyat murakkab ("qizil" toifadagi) mahallalarda jinoyatchilikning barvaqt oldini olish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qaroriga 5-ilova sifatida tasdiqlangan "Kriminogen vaziyati murakkab mahallalarda jinoyatlarning oldini olish bo'yicha manzilli choralar Konsepsiyasi" [1] va 2025-yil 18-avgustdagi PQ-253-son qarori [2] profilaktika inspektorining rolini tubdan qayta ko'rib chiqib, uni faqat ma'muriy jazo choralarni qo'llovchi emas, balki huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlash va oldini olishning asosiy subekti sifatida belgiladi. Ushbu hujjatlarga muvofiq, profilaktika inspektori (ayniqsa, profilaktika katta inspektori) kriminogen vaziyatni yaxshilashda "mahalla yettiligi"ning yetakchisi, manzilli profilaktika tadbirlarining muvofiqlashtiruvchisi va raqamli texnologiyalardan foydalanuvchi mutaxassisga aylanmoqda.

Hozirgi kunda O'zbekistonda 9 421 ta mahalla mavjud bo'lib, ularning 1 200 ga yaqini (taxminan 12,7%) oxirgi besh yilda "qizil" toifa sifatida baholanmoqda [3]. IIV rasmiy statistikasiga ko'ra, 2025-yilning birinchi yarmida respublika bo'yicha sodir etilgan jinoyatlarning 38,4% va ma'muriy huquqbuzarliklarning 44,1% aynan shu mahallalar hissasiga to'g'ri kelgan [4]. Bu raqamlar profilaktika inspektori faoliyatidagi mavjud muammolarni ochiq ko'rsatadi: ma'lumotlarning parchalanishi, riskli shaxslar bilan ishlashning yetarli emasligi, patrul yo'nalishlarining optimallashtirilmaganligi, raqamli vositalarning yetishmasligi.

Professor A.X. Qodirovning ta'kidlashicha, huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish faqat jazo choralari bilan emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy, psixologiyaviy va texnik omillarning kompleks ta'siri bilan amalga oshiriladi [5]. Scopus bazasida chop etilgan tadqiqotlarda M.S. Ahmadov profilaktika inspektori faoliyatiga sun'iy intellekt asosidagi risk-prognoz modellarini joriy etish samaradorlikni 41-47% ga oshirishini isbotladi [6]. Web of Science jurnalidagi maqolada E.R. Hamidov CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design) konsepsiyasini milliy sharoitga moslashtirish va uni profilaktika inspektori faoliyatiga integratsiya qilishni taklif etdi [7].

2025-yildagi Konsepsiyada belgilangan asosiy yangiliklar profilaktika inspektorining barvaqt oldini olish mexanizmidagi rolini tubdan o'zgartirdi:

Profilaktika inspektori shtatining ko'payishi va katta inspektor lavozimiga tajribali kadrlar tayinlanishi (Konsepsiya, 8-band, "a" kichik bandi).

Har bir "qizil" mahallaga viloyat darajasidagi mas'ul rahbarlarning nomma-nom biriktirilishi va ularning haftada uch kun mahallada ishlashi (Konsepsiya, 8-band).

Profilaktika inspektori boshchiligida "mahalla yettiligi"ning ijtimoiy profilaktika obektlari bilan manzilli ishlashi va ularga javobgarlik hududlarining taqsimlanishi.

Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi: biometrik identifikatsiya, intellektual videokameralar, dronlar, "Xavfsiz shahar" tizimi bilan integratsiya (Konsepsiya, "d" kichik bandi).

"Namunaviy xavfsiz ko'cha" va "namunaviy xavfsiz uy" loyihalarining profilaktika inspektori tomonidan bevosita nazorat qilinishi.

Ushbu yangi mexanizmlar profilaktika inspektorini faqat "huquqbuzarlikni qayd etuvchi" emas, balki kriminogen vaziyatning barvaqt prognoz qiluvchisi va oldini oluvchisiga aylantirdi. Ayniqsa, Konsepsiyada belgilangan "huquqbuzarlik sodir bo'lish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslarning ijtimoiy-maishiy muammolarini tezkorlik bilan hal qilish" vazifasi profilaktika inspektorining rolini ijtimoiy xizmatlar bilan yaqin integratsiyalashni talab qilmoqda.

Toshkent shahrining Chilonzor va Yashnobod tumanlarida 2025-yilda o'tkazilgan pilot loyihalar shuni ko'rsatdiki, profilaktika inspektoriga raqamli planshet va biometrik identifikatsiya tizimi berilgan mahallalarda riskli shaxslar bilan ishlash samaradorligi 56% ga oshgan, takroriy huquqbuzarliklar 34% ga kamaygan [8]. Daryo.uz nashrining 2025-yil sentyabrdagi tahliliy materialida qayd etilishicha, agar 2026-yilga qadar barcha "qizil" mahallalarda Konsepsiyada ko'rsatilgan mexanizmlar to'liq joriy etilsa, jinoyatchilik darajasini 2021-yilga nisbatan 45-50% ga kamaytirish reallidir [9].

Taklif etilayotgan takomillashtirish yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Profilaktika inspektori uchun yagona raqamli platforma ("Mahalla-Profilaktika 2.0") yaratish, unda barcha ma'lumotlar bazalari (IIV, adliya, soliq, mahalla reyestri) integratsiya qilinadi;

Sun'iy intellekt asosidagi risk-karta va patrul yo'nalishlarini avtomatlashtirish modulini joriy etish;

Profilaktika inspektorining "mahalla yettiligi" bilan hamkorligini KPI asosida baholash tizimini yo'lga qo'yish;

CPTED prinsiplarini milliy standart sifatida tasdiqlash va profilaktika inspektoriga ularning amalga oshirilishini nazorat qilish vakolatini berish;

Profilaktika inspektorining moddiy-texnik ta'minotini 2027-yilgacha 100% ga yetkazish (planshet, dron, intellektual kameralarga ulanish).

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yildagi PQ-1 va PQ-253-son qarorlari asosida profilaktika inspektorining huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olishdagi roli tubdan o'zgardi. U endi faqat nazoratchi emas, balki kriminogen vaziyatning ilmiy asosda prognoz qiluvchisi, raqamli texnologiyalardan foydalanuvchi mutaxassis va "mahalla yettiligi"ning yetakchisidir. Ushbu mexanizmlarning to'liq amalga oshirilishi O'zbekistonda mahalla darajasida jinoyatchilikning barvaqt oldini olishning yangi, zamonaviy modelini yaratadi va 2030-yilga borib "qizil" toifadagi mahallalar sonini nolga yaqinlashtirish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qaroriga 5-ilova. Kriminogen vaziyati murakkab mahallalarda jinoyatlarning oldini olish bo'yicha manzilli choralar Konsepsiyasi // lex.uz
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 18-avgustdagi PQ-253-son qarori // lex.uz
- 3.Mahallabay ishlash va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi, 2025-yil 1-yanvar holatiga ma'lumot.
4. O'zbekiston Respublikasi IIV rasmiy sayti, 2025-yil I yarmi statistikasi // iiv.uz/statistika
- 5.Qodirov A.H. Barvaqt profilaktika mexanizmlarini takomillashtirish // O'zbekiston huquqshunosligi jurnali. – 2025. – №1. – B. 34–42.
- 6.Ahmadov M.S. AI-based early warning systems in community policing // Journal of Criminology and Technology (Scopus). – 2025. – Vol. 21, No. 2. – P. 112–130.
- 7.Hamidov E.R. CPTED principles in post-Soviet urban environment // International Review of Law and Security (Web of Science). – 2025. – Vol. 15, No. 1. – Pp. 89–107.
- 8.Toshkent shahar IIBB, 2025-yil 9 oylik pilot loyiha natijalari // toshkent.iiv.uz
- 9.Daryo.uz. "Qizil" mahallalar: 2026-yilga prognoz va yechimlar // daryo.uz, 15.09.2025.